

УДК 376.1-056.263(497.11)

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-9208-2026-3-134-141>

METHODOLOGY FOR STUDYING SOCIAL SKILLS IN ADULTS WITH VISUAL IMPAIRMENTS

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК У ДОРОСЛИХ ОСІБ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ

Svitlana FEDORENKO,

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor, Professor at the
Department of Applied Psychology
and Speech Therapy,
Berdyansk State Pedagogical
University
55A, Universytetska Str.,
Zaporizhzhia, 69011, Ukraine

fedorenkosvit@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3321-6946>

Світлана ФЕДОРЕНКО,

доктор педагогічних наук,
професор,
професор кафедри прикладної
психології та логопедії,
Бердянський державний
педагогічний університет
вул. Університетська, 55А,
м. Запоріжжя, 69011, Україна

Maryna FEDORENKO,

Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the
Department of Applied Psychology
and Speech Therapy,
Berdyansk State Pedagogical
University
55A, Universytetska Str.,
Zaporizhzhia, 69011, Ukraine

mv_fedorenko@i.ua

<https://orcid.org/0000-0002-2421-3049>

Марина ФЕДОРЕНКО,

кандидат психологічних наук,
доцент,
доцент кафедри прикладної
психології та логопедії,
Бердянський державний
педагогічний університет
вул. Університетська, 55А,
м. Запоріжжя, 69011, Україна

ABSTRACT

The article presents a methodology for studying socialization skills in adults with visual impairments. The relevance of the study is determined by the need for a comprehensive examination of the social functioning of people with visual impairments in adulthood, since limitations or loss of visual information may affect the nature of interpersonal interaction, the establishment and maintenance of social contacts, independence, adaptation to the social environment, and participation in social life. The purpose of the study is to provide a theoretical rationale for and develop a methodology for assessing the development

of social skills in adults with visual impairments, as well as to identify its main structural components, criteria, indicators, and levels of development.

The research methodology involves a comprehensive assessment of social skills across a range of interrelated components, including communication skills, the ability to establish and maintain interpersonal contacts, social interaction skills, emotional and regulatory abilities, the ability to constructively resolve problematic and conflict situations, adherence to social norms and rules, and the level of social independence. To obtain objective results, the methodology combines quantitative and qualitative research methods, including analysis of scientific sources, questionnaires, interviews, observation, psychodiagnostic methods, expert assessment, and quantitative analysis of the data obtained. The proposed methodology makes it possible to identify the specific characteristics of social skills in adults with visual impairments, determine their strengths and difficulties in social interaction, and establish the level of development of the skills under study.

The practical significance of the proposed methodology lies in the possibility of its application by psychologists, educators, social workers, and specialists in rehabilitation and inclusive institutions for the comprehensive assessment of social skills in adults with visual impairments. The results obtained can be used to determine the areas of psychological and pedagogical support, social and psychological rehabilitation, development of communicative competence, and enhancement of the level of social adaptation of this category of individuals.

Key words: socialization, adults, visual impairments, interpersonal interaction, communication skills, social competence, rehabilitation.

Вступ. Проблема соціалізації дорослих осіб із порушеннями зору набуває особливого значення в сучасних умовах розвитку інклюзивного суспільства, орієнтованого на забезпечення рівних можливостей для участі кожної людини в соціальному, професійному, культурному та громадському житті. Втрата або відсутність зору впливає не лише на можливості просторового орієнтування та виконання окремих видів діяльності, а й може позначатися на характері соціальної взаємодії, встановленні та підтриманні міжособистісних контактів, професійній реалізації та включенні людини в суспільне життя.

Фундаментальним для вивчення особливостей соціалізації осіб з порушенням зору є підручник з тифлопедагогіки Є. Синьової та С. Федоренко [2]. Він містить основні теоретичні положення щодо розвитку, виховання, навчання та соціалізації осіб із порушеннями зору.

Наукові дослідження свідчать про взаємозв'язок між порушеннями зору та обмеженнями соціальної участі. Зокрема, систематичний огляд K. Shah, C. R. Frank та J. R. Ehrlich [5], який охопив 19 досліджень, засвідчив, що у переважній більшості проаналізованих робіт порушення зору асоціювалося зі зниженням рівня соціальної участі дорослих. Автори розглядають соціальну участь як важливий компонент загального функціонування та благополуччя людини і наголошують на необхідності врахування соціального компонента під час організації реабілітаційної допомоги особам із порушеннями зору.

Важливим аспектом соціалізації є формування та підтримання між-особистісних стосунків. Дослідження S.-W. Wang та K. Boerner [7] показало, що після втрати зору дорослі можуть стикатися з труднощами під час соціальної взаємодії, зумовленими як недостатнім розумінням особливостей порушення зору з боку оточення, так і обмеженням доступом самої людини до візуальних соціальних сигналів. У таких умовах одні особи адаптують власну поведінку, використовують інші сенсорні канали та більш активно пояснюють свої потреби, тоді як інші можуть скорочувати кількість соціальних контактів і уникати ініціювання спілкування.

Окремий напрям сучасних досліджень становить вивчення соціальних навичок дорослих осіб із порушеннями зору. V. Vučinić, M. Gligorović та M. Andjelković [6] обстежили 131 дорослу особу віком від 19 до 60 років, серед яких 62,6% становили незрячі та 37,4% – зі зниженим зором. За результатами дослідження у більшості учасників було встановлено середній рівень сформованості соціальних навичок. Автори звертають увагу на необхідність подальшого вивчення соціальної підтримки осіб із порушеннями зору для створення ефективніших програм підтримки в громаді.

Комунікативний аспект соціалізації також має специфічні особливості. J. Sak-Wernicka [4] досліджувала здатність сліпих дорослих розпізнавати психічні стани партнерів у процесі природного спілкування. Авторка показала, що особливості розуміння намірів, почуттів і переконань співрозмовника можуть бути пов'язані з обмеженням доступом до візуальної інформації, яка зазвичай доповнює вербальне повідомлення. Таким чином, відсутність зорового сприймання соціальних сигналів не означає відсутності комунікативних можливостей, проте зумовлює необхідність використання інших каналів отримання та інтерпретації інформації.

Суттєвими чинниками соціалізації є також ставлення суспільства, соціальні стереотипи та стигматизація. Дослідження S. Fraser та співавторів [3] засвідчило, що соціальну участь людей із порушеннями зору можуть обмежувати не тільки функціональні наслідки втрати зору, а й реакції оточення, стереотипні уявлення про сліпоту та внутрішнє сприйняття людиною власної ситуації.

Релевантним є дослідження вітчизняного тифлопсихолога Т. Гребенюк [2], оскільки воно безпосередньо стосується соціально-психологічної адаптації осіб із порушеннями зору в умовах вищої освіти.

Отже, аналіз сучасних наукових джерел засвідчує, що соціалізація дорослих осіб із сліпотою є комплексним процесом, який охоплює соціальну участь, міжособистісну взаємодію, комунікативні навички, професійну та громадську активність, підтримання соціальних зв'язків і подо-

лання соціальних бар'єрів. Водночас проблема потребує подальшого дослідження з позицій спеціальної педагогіки, зокрема щодо визначення рівня сформованості соціальних навичок дорослих осіб із сліпотою та розроблення ефективних засобів їх соціально-педагогічної підтримки.

Мета статті – обґрунтувати та розробити методику дослідження рівнів соціалізації дорослих осіб із сліпотою.

Методи та методики дослідження. Аналіз, синтез та узагальнення медичної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з питань соціалізації дорослих осіб з порушенням зору.

Результати та дискусії. З метою вивчення особливостей соціалізації дорослих осіб із порушеннями зору було розроблено методику емпіричного дослідження, спрямованого на визначення рівня сформованості соціальних навичок, характеру міжособистісної взаємодії та особливостей соціальної активності досліджуваних.

У процесі розроблення програми дослідження було враховано положення сучасних медичних та спеціальних психолого-педагогічних досліджень щодо соціальної участі людей із порушеннями зору, значення міжособистісних контактів для їхнього соціального функціонування, а також роль комунікативних умінь у забезпеченні повноцінної інтеграції особистості в суспільство.

Критеріями залучення до дослідження визначено: повнолітній вік, наявність вираженого порушення зору або сліпоти, здатність самостійно розуміти зміст запропонованих запитань та надавати відповіді, а також добровільну згоду на участь у дослідженні. Перед проведенням діагностики учасникам повідомляли мету дослідження та гарантували конфіденційність отриманої інформації.

Для забезпечення доступності процедури для осіб із сліпотою матеріали дослідження можуть подаватися в аудіоформаті, або шрифтом Брайля, або в електронній формі, сумісній із програмами екранного доступу. У разі необхідності дослідник зачитує запитання та фіксує відповіді учасника, не впливаючи на їх зміст.

Для комплексного вивчення досліджуваного явища було використано три взаємодоповнювальні методи: авторське анкетування, анкетування соціальної участі та напівструктуроване інтерв'ю.

Основним діагностичним інструментом стала авторська анкета «Особливості соціалізації та комунікативної взаємодії дорослих осіб із порушеннями зору», розроблена відповідно до мети та завдань дослідження. Анкета спрямована на визначення особливостей комунікативної активності, міжособистісної взаємодії, соціальної участі та соціально-комунікативної самостійності.

Анкета містить 30 тверджень, об'єднаних у чотири змістові блоки:

1. комунікативна ініціативність (пункти 1–6);

2. підтримання міжособистісної взаємодії (пункти 7–14);
3. соціальна активність та участь (пункти 15–22);
4. соціально-комунікативна самостійність (пункти 23–30).

Учасникам пропонувалося оцінити кожне твердження за чотирибальною шкалою: 0 балів – «ніколи / зовсім не характерно»; 1 бал – «рідко / скоріше не характерно»; 2 бали – «часто / скоріше характерно»; 3 бали – «майже завжди / повністю характерно».

Загальний показник за анкетною може становити від 0 до 90 балів. Вищий результат свідчить про більшу вираженість соціально-комунікативної активності та самостійності особистості.

Другим компонентом діагностичного комплексу було анкетування соціальної участі, спрямоване на визначення реальної залученості досліджуваних до різних сфер суспільного життя. Враховувалися такі види активності: спілкування з друзями та родичами, участь у культурних і громадських заходах, професійна та освітня діяльність, заняття спортом, участь у гуртках і спільнотах за інтересами, проведення дозвілля, волонтерська діяльність, використання соціальних мереж та інших цифрових засобів комунікації.

Кожен вид соціальної активності оцінювався за чотирибальною шкалою залежно від частоти його прояву: 0 балів – діяльність відсутня; 1 бал – рідше одного разу на місяць; 2 бали – від одного до трьох разів на місяць; 3 бали – щотижня або частіше. Максимальна кількість балів за цією частиною дослідження становила 36 балів.

Для поглиблення кількісних результатів було використано напівструктуроване інтерв'ю, яке дає змогу виявити суб'єктивний досвід учасників щодо особливостей їхнього соціального життя та комунікації. Під час інтерв'ю з'ясовувалися особливості встановлення нових контактів, підтримання дружніх і родинних зв'язків, участі у груповій взаємодії, подолання комунікативних труднощів, використання цифрових технологій, а також вплив ставлення інших людей на соціальну активність особи, яка має порушення зору.

Відповідно до мети та завдань дослідження було визначено чотири взаємопов'язані критерії оцінювання особливостей соціалізації дорослих осіб із сліпотю: комунікативний, міжособистісний, соціально-активний та адаптивно-самостійний.

Комунікативний критерій дає змогу оцінити здатність особи встановлювати та підтримувати контакт із різними співрозмовниками, виявляти ініціативу у спілкуванні, підтримувати діалог та висловлювати власні погляди.

Міжособистісний критерій спрямований на визначення особливостей формування та збереження соціальних зв'язків, характеру взаємодії з членами родини, друзями, знайомими та іншими людьми.

Соціально-активний критерій характеризує реальну залученість особи до різних сфер суспільного життя. При цьому враховується участь у професійній та освітній діяльності, культурних і громадських заходах, спортивній та дозвіллевій активності, а також використання цифрових технологій для підтримання соціальних контактів.

Адаптивно-самостійний критерій відображає здатність дорослої особи самостійно діяти в різноманітних соціальних ситуаціях, організувати власну взаємодію з іншими людьми, звертатися по допомогу в разі потреби, відстоювати власні інтереси та долати труднощі, пов'язані з соціальними бар'єрами.

На основі визначених критеріїв і показників передбачалося встановлення високого, середнього та низького рівнів соціалізації.

Високий рівень. Людина активно вступає в соціальну взаємодію, самостійно встановлює та підтримує контакти, має стабільні міжособистісні зв'язки, бере участь у професійному, громадському та культурному житті суспільства. Сліпота не є суттєвою перешкодою для комунікації та соціальної активності.

Середній рівень. Соціальні та комунікативні навички загалом сформовані, проте активність залежить від ситуації. Людина підтримує контакти з близькими, однак може відчувати труднощі під час встановлення нових соціальних зв'язків, участі у груповій взаємодії або незнайомих соціальних ситуаціях.

Низький рівень. Характеризується обмеженням колом соціальних контактів, низькою комунікативною ініціативністю, труднощами встановлення та підтримання міжособистісних зв'язків, уникненням окремих соціальних ситуацій, недостатньою участю в громадському та культурному житті.

Для кількісного визначення загального рівня за авторською анкетой використовувалися такі межі: 0–30 балів – низький рівень; 31–60 балів – середній; 61–90 балів – високий. Водночас зазначені межі мають характер робочої шкали та підлягають подальшій перевірці надійності й валідності авторського діагностичного інструментарію.

Особливе значення в дослідженні має розмежування соціально-комунікативних умінь і фактичної соціальної участі. Такий підхід дає можливість встановити, чи зумовлені труднощі соціалізації недостатньою сформованістю навичок взаємодії, чи вони пов'язані переважно із зовнішніми бар'єрами, особливостями соціального середовища, доступністю інфраструктури та ставленням інших людей.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що соціалізація дорослих осіб із сліпотою має специфічні особливості, які виявляються у характері міжособистісної взаємодії, підтриманні соціальних контактів, комунікативній активності та участі в суспільному житті. Передбача-

ється, що обмежений доступ до візуальної інформації, труднощі сприймання невербальних сигналів, особливості соціального середовища та наявність бар'єрів можуть знижувати рівень соціальної участі окремих осіб.

Висновки. Запропонована методика дослідження забезпечує можливість комплексного вивчення особливостей соціалізації дорослих осіб із порушеннями зору шляхом поєднання кількісної оцінки основних соціально-комунікативних характеристик із якісним аналізом індивідуального соціального досвіду учасників дослідження. Комплексний характер діагностичного підходу дозволяє виявити індивідуальні сильні сторони та потенційні труднощі дорослих осіб із порушеннями зору у сфері соціальної взаємодії, а також простежити особливості їхньої адаптації до різних соціальних ситуацій. Використання запропонованої методики сприяє виявленню чинників, які можуть як підтримувати, так і ускладнювати повноцінну соціальну участь дорослих осіб із порушеннями зору. Такий підхід дозволяє не лише визначити рівень сформованості відповідних навичок, а й виявити чинники, які сприяють або перешкоджають повноцінній соціальній участі дорослих осіб із сліпотою.

Література

1. Гребенюк Т. М. Соціально-психологічна адаптація інвалідів з вадами зору до навчання у вищих навчальних закладах. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. Київ, 2008. 215 с.
2. Синьова Є.П., Федоренко С. В. Тифлопедагогіка: підручник. К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 362 с.
3. Fraser S., Beeman I., Southall K., Wittich W. Stereotyping as a barrier to the social participation of older adults with low vision: a qualitative focus group study. *BMJ Open*. 2019.
4. Sak-Wernicka J. Exploring Theory of Mind Use in Blind Adults During Natural Communication. *Journal of Psycholinguistic Research*. 2016. Vol. 45. P. 857–869.
5. Shah K., Frank C. R., Ehrlich J. R. The association between vision impairment and social participation in community-dwelling adults: a systematic review. *Eye*. 2020. Vol. 34. P. 290–298.
6. Vučinić V., Gligorović M., Andjelković M. Social skills in adults with visual impairment. *Sociološki pregled*. 2020. Vol. 54(4). P. 195–215.
7. Wang S.-W., Boerner K. Staying connected: Re-establishing social relationships following vision loss. *Clinical Rehabilitation*. 2008. Vol. 22(9). P. 816–824.

References

1. Hrebenuk, T. M. (2008). Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia invalidiv z vadamy zoru do navchannia u vyshchyykh navchalnykh zakladakh [Socio-psychological adaptation of people with visual impairments to studying in higher education institutions] [Doctoral dissertation, National Pedagogical Dragomanov University]. 215. [in Ukrainian].
2. Synova, Y. P., & Fedorenko, S. V. (2009). Tyflopedahohika [Typhlopедagogy]. National Pedagogical Dragomanov University. 362. [in Ukrainian].
3. Fraser, S., Beeman, I., Southall, K., & Wittich, W. (2019). Stereotyping as a barrier to the social participation of older adults with low vision: A qualitative focus group study. *BMJ Open*. [in English].

4. Sak-Wernicka, J. (2016). Exploring theory of mind use in blind adults during natural communication. *Journal of Psycholinguistic Research*, 45, 857–869. [in English].
5. Shah, K., Frank, C. R., & Ehrlich, J. R. (2020). The association between vision impairment and social participation in community-dwelling adults: A systematic review. *Eye*, 34, 290–298. [in English].
6. Vučinić, V., Gligorović, M., & Andjelković, M. (2020). Social skills in adults with visual impairment. *Sociološki pregled*, 54(4), 195–215. [in English].
7. Wang, S.-W., & Boerner, K. (2008). Staying connected: Re-establishing social relationships following vision loss. *Clinical Rehabilitation*, 22(9), 816–824. [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті представлено методику дослідження навичок соціалізації у дорослих осіб із порушенням зору. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного вивчення особливостей соціального функціонування людей із порушенням зору в дорослому віці, оскільки обмеження або втрата зорової інформації можуть впливати на характер міжособистісної взаємодії, встановлення та підтримання соціальних контактів, самостійність, адаптацію до соціального середовища й участь у суспільному житті. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розроблення методики вивчення сформованості соціальних навичок у дорослих осіб із порушенням зору, визначення її основних структурних компонентів, критеріїв, показників та рівнів їх розвитку.

Методика дослідження передбачає комплексне оцінювання соціальних навичок за низкою взаємопов'язаних компонентів, серед яких комунікативні вміння, здатність встановлювати й підтримувати міжособистісні контакти, навички соціальної взаємодії, емоційно-регуляторні вміння, здатність до конструктивного розв'язання проблемних і конфліктних ситуацій, дотримання соціальних норм та правил, а також рівень соціальної самостійності. Для отримання об'єктивних результатів передбачено поєднання кількісних і якісних методів дослідження: аналіз наукових джерел, анкетування, бесіду, спостереження, психодіагностичні методики, експертне оцінювання та кількісний аналіз отриманих даних. Запропонована методика дає змогу визначити особливості соціальних навичок дорослих осіб із порушенням зору, виявити їхні сильні сторони та труднощі у сфері соціальної взаємодії, а також встановити рівень сформованості досліджуваних навичок.

Практичне значення запропонованої методики полягає у можливості її використання психологами, педагогами, соціальними працівниками, фахівцями реабілітаційних та інклюзивних установ для комплексної діагностики соціальних навичок дорослих осіб із порушенням зору. Отримані результати можуть бути використані для визначення напрямів психолого-педагогічного супроводу, соціально-психологічної реабілітації, розвитку комунікативної компетентності та підвищення рівня соціальної адаптації цієї категорії осіб.

Ключові слова: соціалізація, дорослі особи, порушення зору, міжособистісна взаємодія, комунікативні навички, соціальна компетентність, реабілітація.

Дата першого надходження статті до видання: 05.09.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)